

УДК: 930.85(575.2) (04)

**КЫРГЫЗ СОВЕТ МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮНҮН НЕГИЗДӨӨЧҮСҮ –
АРСТАНАЛЫ ОСМОНБЕКОВ**

Наркеев Сапарбек Анарбекович
доцент, т.и.к.,

**ОСНОВАТЕЛЬ КЫРГЫЗСКОГО СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА –
АРСТАНАЛЫ ОСМОНБЕКОВ**

Наркеев Сапарбек Анарбекович
доцент, к.и.н.,

**FOUNDER OF THE KYRGYZ SOVIET REPUBLIC –
ARSTANALY OSMONBEKOV**

Narkeev Saparbek Anarbekovich
associate professor, candidate of historical sciences

Аксы колледжи, Жалал-Абад мамлекеттик университети
Аксы́йский колледж, Жалал-Абадский государственный университет
Aksyysk College, Jalal-Abad State University

Аннотация. Бул макалада совет бийлигин кыргыз жеринде орнотууга эбегейсиз салым кошкон Арстаналы Осмонбековдун бейнеси, элибиздин баалуулугу тууралуу баяндалат.

Негизги сөздөр: ордо, ак чөлмөк, комуз, чындык, совет бийлиги, азаттык, эл, жер биримдиги.

Аннотация. В данной статье исследован образ Арстаналы Осмонбекова, внесшего огромный вклад в установление советской власти на кыргызской земле и ценностей нашего народа.

Ключевые слова: ордо, ак чолмок, комуз, справедливость, советская власть, свобода, единство земли и народа.

Abstract. This article describes the image of Arstanaly Osmonbekov, who made a huge contribution to the establishment of Soviet power on the Kyrgyz land, and the value of our people.

Key words: court, white shirt, Komuz, justice, Soviet power, freedom, unity of land and people.

Унутта калган кыргыз улутунун чыгаан уулу, жаңы замандын жарчысы, лениндик революциянын жактоочусу - Арстаналы Осмонбеков деп айтуу учурдун, мезгилдин удулу келип турган чагы. Арийне азыркы учурда Кыргыз совет мамлекетинин 100 жылдыгын белгилеп жаткан чакта, жаңы замандын куруучусу катары Кыргыз тарыхында А.Осмонбековдун коомдук жана саясий ишмердиги

тууралуу жазуу – милдетибиз. Быйылкы 2024-жыл Кара Кыргыз совет мамлекетинин түзүлгөнүнө 100 жыл болот. Ошол себептен бул инсан тууралуу эскерип, анын жасаган иштерин жазып даңазалоо зарыл деп белгилейбиз!

А.Осмонбеков 1885-жылы Наманган уездинин Кырк уул болуштугуна караштуу Тегене айылында туулган [1.].

«Арстаналы айылдык нукура кыргыз балдардын арасында, кулунчакты ат кылып миниц, ак чөлмөк, ордо оюнун ойноп, кээде ат чабыштарга катышып, балалыгын айылда өткөрөт. Улуу, кичүү менен урмат-сый мамиледе болгон жана бай-кедей менен бирдей баарлашкан, Ныязалынын күүлөрүн, Токтогулдун ырларын угуп, Нүзүп бийдин, Болот хандын, Кедейбай датканын мыктылыгын угуп, эр жетилет. Атасы Осмонбек болуш Арстаналыны досу Сейит Апсаламов Касым менен сүйлөшүп, ошол учурдагы Намангандагы орус-тузем мектебине окууга жиберет. Ошентип Сейиттин Шаймардан деген уулу менен бирге мектепте окуп калат» - деп жазат тарыхчы Т. Жоробеков [2].

Сейит Апсаламовдун уулу Шаймардан да совет бийлигин чыңдоого активдүү катышкан, ал Түрк ЦИКтин (БАК) кыргыздар боюнча иш алып баруучу кызматын аткарган. [3].

Арстаналы орус-тузем мектебинде 5-класска чейин гана окуган, айылдагы молдолордун таасиринен, турмуштун жагдайынан улам айылга келе берет, бирок анын бул кылганына Сейит Апсаламов абдан капаланган экен. Бирок ошол алган билими менен ошол доордун катсабаттуу адамы катары эсептелген.

Эл ичиндеги мыйзам, укуктук маселелер, ааламда болуп жаткан жаңылыктар тууралуу маалыматты Намангандан алып келген орус тилиндеги газеталардан окуп, калк ичинде кабарлап, айтып берип турган. Эл ичиндеги тойлорду, көчүп-конуу маселелерин, талаш тартышты, жаз айларындагы Улустун улуу күндөрүн өткөрүүдө чоң ролго ээ болгон. Тойлордо Арстаналы ат чабыштарды, ордо оюндарын калыстар менен биргеликте мыкты уюштуруп тургандыгын анын замандаштары, айылдаштары эскеришет [4].

Арстаналы бош кала калганда кыргыз элинин руханий баалуулугу, табериги болгон комузда кол ойнотуп, кээде

жамактатып, кээде обонго салып ырдай койчу экен. Анын ырлары Белоруссияга барган учурдагы согуш темасы, эл, жерди сагынуу тууралуу болгон, - деп жазат Т.Жоробеков [5. Т. Жоробеков. Арстаналы Осмонбеков Б.2004.-80 б.14-б].

1907-жылы Арстаналы Уулкан Субанова менен баш кошот [6. Ю.Осмонбеков. Сын гор. Фрунзе, 1967,-9 бет.]. Арстаналы жашоо турмушун тың жүргүзгөн, ошол кезде жашаган айылындагы жана жалпы эле кыргыз элинин кызыкчылыгын коргоп турган. 1914-жылы падышанын приставы капитан Марков 25 кыргыз кедей көчмөндөрдү күнөөсүз жерден камакка алып, Байтугелов Иманкулду элдин көзүнчө катуу токмоктойт [7. Т.Жоробеков. Арстаналы Осмонбеков Б.2004.-80 б.12-б]. Аны көрүп-билип турган Арстаналы Марковдун үстүнөн арыз жазат, бирок падыша бийлиги аны уккан эмес. Мына ушундан баштап, Арстаналы орус падышалык бийлигине болгон жек көрүү сезими ойгонот. Натыйжада падышанын 1916-жылы 25-июнундагы Туземдик элдерди жумушка тартуу буйругу чыгат. Бул буйрукту жергиликтүү болуштар аткара баштайт. Осмонбек болуш айылдагы элди топтоп, тыл жумуштарына жаза баштаганда, Арстаналы атасына кайрылып, кат, сабатсыз элим кайда барат, тил билбесе, мен кошо барамын деп өзү 800 дөн ашык кыргызды жетектеп согушка аттанып кеткенин маалыматтар [8. Наркеев Анарбек аксакал уруусу кытай] ырастайт.

Орусиядагы саясий кырдаал чукулдап, 1917-жылдын күз жана кыш Совет бийлиги орной баштады, натыйжада буга чейин Арстаналы жумушчу-солдаттардын арасында падыша бийлигине каршы аракеттерди агитациялап жүргөн, ошол эле кезде жаңыдан телчиге баштаган совет бийлигин чыңдоо максатында орус большевиктери менен биргеликте Гомель шаарындагы завод-фабрикаларды мамлекеттештирүүгө активдүү катышат. Ата-Журтуна 1918-жылы кайтып келет

жана өзү менен бирге кеткен жердештерин советтик жаңы бийликтен суранып бирге ала келген экен.

Ошентип, Белоруссияда алган тажрыйбасы менен Фергана өрөөнүндө совет бийлигин чыңдоого белсенип киришет. Ал Намангандагы революциялык комитетке жолугуп, тапшырма алып, келе жатканда Калкожо баштаган басмачылардын колуна Тору-Камышта түшүп, токмоктолот. Алар Кызыл Армиянын командири экенин билбей калышкан, болбосо соо коймок эмес. Жерге-Талда түзүлгөн Пивоваровдун ыктыярдуу аскери менен биргеликте кошуун түзүлөт. Алар кийин Арстаналанын жетекчилиги менен кыргыз атчандар армиясына айлانات. Алар Аксы аймагында совет бийлигин чыңдоого жана Орто Азиядагы совет бийлигин орнотууга активдүү катышат. Арстаналы Осмонбеков Аксы аймагында жана Фергана аймагында жер-суу реформасын ишке ашырууга, Аксы жергесинде алгачкы мектептерди курууга да активдүү катышкан жана аны негиздеп түзгөн инсан болуп эсептелет. Айтылуу кыргыз Алиппесинин негиздеген И.Арабаев менен бирге окуган, С.Качыкеевди Аксыга алып келип, аксылыктардын

билим алуусуна шарт жараткан, агартуу майданына чыйыр жол салган Арстаналы Осмонбеков болуп эсептелет. Арстаналы Осмонбеков Граждандык согушта Кыргыз кызыл атчандар дивизионун негиздеген. Элге кылган эмгеги үчүн Кызыл Туу ордени менен сыйланган, аны менен бирге 11 аксылык азаматтар да сыйланышкан (алардын бул ордени, учурдагы баатыр деген наам менен барабар болуп эсептелинет). Арстаналы Осмонбеков М.В. Фрунзенин эң жакын досу болгон.

Жыйынтыктап айтканда, Арстаналы Осмонбеков алгачкы Кара-Кыргыз Автоном облусун жана Автономдуу республика, республика катары негизделишине түздөн-түз катышкан баатыр инсан болуп саналат. Арстаналы Осмонбековдун кыргыз мамлекеттүүлүгүн түзүүгө түздөн-түз катышкан, эл-жердин биримдигин сактаган инсан катары кыргыз тарыхындагы ролун, анын инсандык бейнеси өз баасын алышы керек. Аксы мамлекеттик администрациясы, облустук жана республикалык масштабда эстеликтерин коюу, эскерүү иш чарасын өткөрүү мезгилдин талабы болуп эсептелет.

Адабияттар:

- 1.Тынчтыкбек Чортегин. Урстанбеков Б. Кыргыз тарыхы кыскача энциклопедиялык сөздүк. –Б., –1994.
2. Жоробеков. Т. Арстаналы Осмонбеков. –Б. –2004.-80 б.11-б
3. Коңурбаев А. аксакал уруусу оготур
4. Жоробеков.Т. Арстаналы Осмонбеков – Б.– 2004.-80 б.14-б
5. Осмонбеков. Ю. Сын гор. – Фрунзе, – 1967,-9 бет
6. Жоробеков. Т. Арстаналы Осмонбеков Б.2004.-80 б.12-б
7. Наркеев Анарбек аксакал, уруусу кытай
- 8.Wikipedia / Осмонбеков Арстаналы
9. Studwood net. Герой гражданской войны Арстаналы Осмонбеков.